

غفلت از دیپلماسی آب در منطقه و فرصت طلبی ترکیه

اندیشکده ترند

وابسته به پایگاه خبری شرح آنلاین

تبریز-۱۴۰۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اندیشکده ترند سال ۱۴۰۰ با هدف ارتقای جایگاه شهر تبریز به عنوان دروازه سیاست خارجی ایران از گذشته تاکنون در تصمیم سازی ها و تصمیم گیری های مسئولان ارشد کشوری ایجاد شد. این اندیشکده به دلیل همسایگی ایران با کشورهای حوزه قفقاز و آناتولی از نظر قرابت های تاریخی، فرهنگی، زبانی، دینی و مذهبی تلاش دارد با ارایه تصویری شفاف تر از مشکلات و فرصت های موجود بین دولتها یاریگر دلسوزان در حفظ دوستی ها، تثبیت مناسبات موجود و توسعه روابط در آینده کشورها باشد.

به امید حق

غفلت از دیپلماسی آب در منطقه و فرصت طلبی ترکیه

رامین فرهودی، کارشناس فقه و مبانی حقوق اسلامی، روزنامه نگار حوزه قفقاز و آناتولی

چکیده

نبود قوانین بین المللی متقن و دارای ضمانت اجرایی در حوزه آب های بین المللی باعث شده است تا کشورهای مختلفی از جمله ترکیه با گروگان گیری آب رودخانه های مشترک در بالادست (سرچشمه آنها) اقدام به سدسازی های گسترده کرده و دسترسی دیگر همسایگان خود به منابع آبی مورد نیاز آنها را کاهش دهند تا از پی آن امکان بهره گیری از فشار سیاسی در راستای سیاست های خارجی شان را داشته باشند. موضوعی که با اقدامات سدسازی ترکیه پیش از این عراق و سوریه را تحت تاثیر قرار داده و اکنون ایران، جمهوری آذربایجان و ارمنستان را هدف گرفته است. غفلت از این امر موجب می شود تا کشورهای بهره برداری کننده از رود ارس در آینده با مشکلات اقتصادی، محیط زیستی و امنیتی مواجه شده و به همین دلیل بهای سنگینی را در اقتصاد منطقه ای و مقبولیت حاکمیتی خود در بین شهروندان متحمل شوند.

واژگان کلیدی

آب های مرزی، ایران، ترکیه، جمهوری آذربایجان، ارمنستان، ارس، سدکاراکورت

مقدمه

آب به عنوان منبع اصلی انرژی، حیات و موتور محرکه توسعه اقتصادی برای کشورها از اهمیت حیاتی برخوردار است اما در وانفسای بحران آب در جهان استفاده ابزاری از آن به منظور توسعه قدرت و وارد آوردن فشار حداکثری برای گرفتن امتیازات فرامنطقه ای همچنین توجه نکردن به منافع کشورهای مشترک در حلقه آن می تواند مشکلات و چالش های جدی را ایجاد کند.

در این بین خاورمیانه با برخورداری از یک اقلیم خشک و بیابانی یکی از تشنه ترین مناطق جهان است و با توجه به برنامه های توسعه اقتصادی در کشورهای آن و تعداد ساکنانش نیازمند شدید آب و مدیریت و برنامه ریزی برای آن است.

از کشورهای مستعد در برخورداری از منابع آب در این منطقه ترکیه است و بر همین اساس این کشور برنامه های متعددی برای ذخیره سازی آب های سطحی خود آغاز کرده که باعث وارد آمدن خسارت های متعدد به کشورهای همسایه اش نظیر سوریه و عراق شده است. اما این رویکرد اکنون با سدسازی بر روی سرشاخه های رود ارس در این کشور، اکوسیستم شمالی و جنوبی این رود مرزی بین ایران، جمهوری آذربایجان، ارمنستان و جمهوری خودمختار نخجوان همچنین دریای خزر و کشورهای همجوار آن را تحت تاثیر قرار داده است.

در این تحقیق ریشه های بحران آبی موجود در کشور و پیمان های بین المللی در خصوص آبهای مرزی، اقدامات ترکیه در حوزه آبریز ارس و موارد مورد غفلت واقع شده در رابطه با رود ارس مورد بررسی قرار گرفته است.

چرا مسئله آب باید جدی گرفته شود؟

نفوذ بیگانگان در غرب آسیا طی قرن نوزدهم میلادی به اوج خود رسید. ایجاد کمپانی هند شرقی برای تسلط بر منابع هندوستان و نزدیک ماندن به مرزهای ایران جهت اعمال نفوذ و تسلط بر منابع سرشار نفتی آن و استفاده از موقعیت خلیج فارس از برنامه های بریتانیا بود و روس ها نیز بر اساس رهنمودهای پتر کبیر در رقابت برای نفوذ در این منطقه از جغرافیای جهان تلاش های خود را با استفاده از عوامل داخلی و خارجی به کار بستند. نتیجه این رقابت ها در قرن نوزدهم و دوره قاجار باعث شد تا طی سال های ۱۸۱۲ و ۱۹۷۰ چیزی در حدود ۲۶۱۲۰۱۱ کیلومتر مربع از خاک سرزمینی ایران با قراردادهای مختلف به تاراج برود، اما نکته تاسف آورتر این بود که عمده سرزمین های به یغما رفته حاصلخیزترین و دارای موقعیت استراتژیک و منابع آب فراوان بودند. از سیستان در جنوب شرق تا هرات (افغانستان) در شرق ایران تا شهرهای قفقاز همگی از منابع آب غنی برای اقلیم خشک و کم آب ایران برخوردار بودند. کمبود آب در سال های اخیر با توجه به تغییرات اقلیمی در جهان باعث شد تا با پدیده خشکی دریاچه هامون در شرق، خشکی دریاچه ارومیه در شمالغرب، کاهش ظرفیت آبیگری سدها در سطح کشور و مواجهه با کم آبی یا بی آبی رودخانه های داخلی نظیر زاینده رود، اروندرود و کارون مواجه شویم. مسایلی که به کرات با تبعات اجتماعی و اقتصادی خود موجبات اعتراضات گسترده مردم سیستان و بلوچستان، کشاورزان اصفهانی و اخیرا مردم خوزستان را در پی داشته و ردپای گروهک های تجزیه طلب نظیر جندالله (جندالشیطان) و الاحوازیه در سوء استفاده از این قضایا نیز دیده شد.

پروژه های سدسازی ترکیه با عناوین مختلف از جمله پروژه گاپ از اصلی ترین پروژه های بحران زای ترک ها در غرب آسیا به ویژه عراق و سوریه است که با به بند کشیدن منابع آبی دجله و فرات موجبات تولد معضلات اقتصادی، زیستی و امنیتی برای ساکنان این کشورها شده است. در سوریه با ابتلا به خشکسالی زودرس در اثر به بهره برداری رسیدن پروژه های

سدسازی ترکیه چرخه تولیدات کشاورزی مختل و معضل مهاجرت به شهرهای بزرگ، حاشیه نشینی، فقر، بزه و زمینه سازی برای ناآرامی های سیاسی قوت گرفت و در پی آن جنگ داخلی سوریه از سال ۲۰۱۱ تا به امروز گریبانگیر این کشور شده است. جنگی با بیش از ۴۰۰ هزار کشته و ده ها میلیون آواره که به قول مارکوس دوبواس کینگ پژوهشگر دانشگاه جورج واشنگتن در مقاله ای با عنوان «تسلیماتی کردن آب در سوریه و در عراق» از استفاده از آب به عنوان اسلحه در سوریه و عراق از آن پرده برداشته شد. این امر هم اکنون با بروز بیش از پیش، در حال دامن زدن به مسایل اجتماعی و اقتصادی با دامنه امنیتی در داخل کشورمان شده و نیاز است تا تدابیر لازم هر چه سریعتر در این عرصه به منصفه ظهور برسد و گرنه تبعات آن برای حاکمیت کشور جبران ناپذیر خواهد بود.

قراردادهای بین المللی درباره آب های مرزی ایران و همسایگان

ایران با همسایگان خود در مورد اکثر رودهای مرزی دارای قراردادهای دو جانبه است که از جمله آنها می توان به معاهده ۱۲۹۹ با اتحاد جماهیر شوروی سابق درباره رود ارس، اترک و سایر رودهای ۱۲ گانه مشترک، پروتکل ۱۳۳۴ رودهای ساری سو و قره سو با ترکیه، معاهده ۱۳۵۱ رود هیرمند با افغانستان و موافقتنامه آبهای مرزی ۱۳۵۴ با عراق اشاره کرد.

نظریه های حاکم بر معاهدات و قوانین بین المللی

نظریه های حاکم بر قراردادهای بین المللی شامل چهار نظریه حاکمیت مطلق سرزمینی (دکترین هارمون)، نظریه یکپارچگی مطلق رودخانه ای، نظریه حاکمیت محدود سرزمینی و نظریه حاکمیت مشترک آبهاست. این نظریه ها در دو قالب اصول افراطی و معتدل قابل تقسیم است.

اصول افراطی حقا به بر اساس معیارهای هیدرولوژیکی یا تقویمی بسیاری از ادعاهای رایج برای حقا به، بر دو مبنای کلی است: یا بر مبنای هیدرولوژی است (جایی که رودخانه یا آبخوان سرچشمه گرفته و میزان روانابی که در یک کشور خاص تولید می شود) یا بر مبنای تقویم است (یعنی چه کسی طولانی ترین استفاده از آب را داشته است).

الف) نظریه حاکمیت مطلق سرزمینی: اغلب توسط کشور ساحلی بالادست استفاده می شود این اصل، به دکتترین ارائه شده توسط هارمون دادستان کل ایالات متحده اشاره دارد که پیشنهاد آن در سال 1895 در مورد اختلاف با مکزیک در رودخانه ریو گراندا داده شد و استدلال می کند که یک دولت دارای حقوق مطلق نسبت به آب جاری در خاک خود می باشد. لازم به ذکر است که این نظریه بلافاصله توسط جانشین هارمون رد شد و بعد از آن رسماً توسط ایالات متحده مردود اعلام گردید و هرگز در هیچ معاهده آب دیگری به کار گرفته نشد به استثنای موارد نادری در برخی از سرشاخه های داخلی آب های فرامرزی. این دکتترین در دادگاه بین المللی نیز در پرونده «لک لانوکس» در سال 1957 به صراحت رد شد. در حال حاضر نیز در داوری های بین المللی مربوط به آبهای فرامرزی به آن استناد می شود.

کشورهای پایین دست اغلب به نظریه یکپارچگی مطلق رودخانه ای استناد می کنند که نشان می دهد هر کشور حاشیه رودخانه محق به استفاده از جریان طبیعی کل سیستم رودخانه ای وارد به مرزهای آن است. این اصل در مجامع بین المللی به اندازه نظریه حاکمیت مطلق مورد پذیرش قرار گرفته است.

در مناطق خشک یا مرکب (منطقه بالادست مرطوب و پایین دست خشک)، کشورهای پایین دست اغلب دارای بارش کمتری نسبت به همسایگان بالادست خود هستند و در نتیجه برای تاریخ طولانی تری به آب رودخانه وابسته بوده و اغلب دارای زیرساخت های آبی قدیمی تری هستند. این اصل که به دلیل استفاده های قدیمی به عنوان «حقابه تاریخی» یا «اول در زمان، اول در حقابه» شناخته می شود.

استفاده از این نظریه در بین کشورهایمانند اتیوپی یا ترکیه در معارضات آبی با مصر و عراق مورد استفاده قرار می گیرد.

ب) نظریه یکپارچگی مطلق رودخانه ای (تمامیت سرزمینی): بر اساس این اصل دولتهای مستقر در ساحل رودخانه ها موظف به اجازه دادن به ادامه جریان طبیعی رودخانه ها بوده و حق ایجاد هیچ گونه انحرافی در آن را ندارند. ماکس هوبر و اوپنهایم از طرفداران این نظریه

بودند. این اصل مورد قبول کشورهای پایین دست رودخانه هاست. گفته می شود تاکنون هیچ اختلاف بین المللی بر اساس این اصل منجر به سازش نشده است. دعوی اورتمبرگ علیه بدن که توسط دیوان عالی آلمان در ۱۹۲۷ مورد حکم قرار گرفت از جمله مواردی است که توسط حامیان این نظریه به عنوان نمونه ذکر می شود.

اصول معتدل با گذشت زمان حقوق تعریف شده افراط گرایانه، تعدیل شد و اکثر کشورها محدودیت های هر دو نظریه حاکمیت مطلق سرزمینی و یکپارچگی مطلق رودخانه ای را پذیرفتند.

ج) نظریه حاکمیت محدود سرزمینی: در واقع اجماع و تعادلی بین موضوع حقابه هیدرولوژی و حقابه تقویمی است. به عبارتی هر دولت می تواند از آبراه های موجود در سرزمین خود استفاده کند مادام که به منافع دیگر دولت های حاشیه رودخانه آسیب جدی وارد نکند. این نظریه اجازه می دهد که روابط حسن همجواری دولت های مجاور یک آبراه به نحو بهتری تجلی و ظهور یابد. امروزه نظریه حاکمیت محدود سرزمینی، نظریه غالب را تشکیل می دهد و رویه دولتها در جهت پذیرش این نظریه حرکت کرده است.

رویه دولت شیلی (دولت بالادست) و بولیوی (دولت پایین دست)، حکم صادره در سال ۱۹۳۱ در پرونده نیو جرسی و نیویورک، حکم پرونده رسوب مواد در دانوب در سال ۱۹۲۷ و دیگر موارد را می توان از نتایج این رویه دانست.

در این نظریه حقوق کشورهای بالا دست و پایین دست با حفظ منافع طرفین در جهت تامین منافع ملت های خود به رسمیت شناخته می شود و این منافع باید با یکدیگر سازگار باشد. در خصوص نظریه حاکمیت مشترک، باید توجه داشت که به رغم مرزهای سیاسی که دولتها را از هم جدا می کند، دولتهای اطراف یک آبراه بین المللی، در واقع یک پیکره و جامعه واحد را تشکیل می دهند. در عین حال حقیقت غیرقابل انکار این است که حاکمیت مشترک رودخانه های مرزی و مشترک به دلایل دشواری حصول توافق در خصوص بهره برداری از منافع این رودها و حفظ و نگهداری بستر آن ها، در رویه کشورها مشاهده نمی شود.

د) نظریه حاکمیت مشترک: این نظریه تاکید دارد تمام دولتهای حاشیه یک رودخانه بین المللی دارای حق حاکمیت مشترک در مورد بهره برداری از آن می باشند. دولتهای اطراف یک آبراه بین المللی، در واقع یک پیکره و جامعه واحد را تشکیل می دهند.

مریگ ناک طرفدار این نظریه است و معتقد است تمام کشورهایی که رودخانه از محدوده مرزی آن عبور می کند باید بهره برداری از آن را بر اساس رعایت حقوق دیگران مد نظر قرار دهد. این امر اکنون تبدیل به مدیریت اشتراکی آبهای مرزی شده است.

دکتر کاوه مدنی نایب رئیس سابق مجمع محیط زیست سازمان ملل متحد در این باره معتقد است باید دستگاه دیپلماسی کشورها در تحقق دیپلماسی آب نقش فعال تری ایفا کنند.

وی همچنین ابراز می دارد: نبود قوانین مناسب در حوزه آب های مرزی دست برخی از دولتها برای استفاده یک سویه از منافع آن را باز گذاشته و این شیوه از مدیریت منابع آبی خطرات جدی برای محیط زیست همسایگان رودخانه های مرزی دارد.

حجت میان آبادی پژوهشگر هیدروپلیتیک و دیپلماسی آب در خصوص آبهای مرزی معتقد است وقتی بحث رودخانه های مرزی پیش می آید پیچیدگی و در هم تنیدگی مسائل آبی بسیار شدیدتر می شود و چالش ها علاوه بر ابعاد اشاره شده قبلی، ابعاد گسترده سیاسی، اجتماعی، حقوق بین الملل، نهادهای بین المللی، رویکردهای دیپلماتیک و تاریخی پیدا می کند چون بحث امنیتی پیش می آید و رویکرد ملی به جای منافع انسانی جایگزین رویکرد کشورها می شود و در همه جای دنیا هم به همین صورت است.

او تاکید دارد که در حل مشکلات آبهای مرزی باید تمام ارکان قدرت در هماهنگی با یکدیگر عمل کنند که این شامل دولت، مجلس و نهادهای بالادست است.

پروژه های آبی ترکیه

سد سازی های ترکیه از دهه ۱۹۸۰ همزمان با نخست وزیری "تورگوت اوزال" به منظور استفاده استراتژیک از آب های سطحی ترکیه به عنوان منبع انرژی و استفاده از قدرت آن برای تاثیر بر

روابط بین الملل کلید خورد. بهانه آن روز اوزال نیز در پاسخ به اعتراض عراق و سوریه این بود: « ما به عرب ها نمی گوییم با نفت خود چکار کنند، آنها هم به ما نگویند که با آب هایمان چکار کنیم».

الف) پروژه گاپ: یکی از ابرپروژه های ترکیه در منطقه جنوب شرق آناتولی است. این پروژه شامل ۲۲ سد است که امکان ذخیره سازی آب و تولید برق برای ترک ها را فراهم می کند. بخشی از پروژه گاپ شامل ۱۳ طرح آبیاری و برق آبی و ۱۹ نیروگاه برق آبی در مسیر دو رود دجله و فرات می شود. این پروژه که ۹ استان ترکیه را پوشش می دهد تقریباً ۱۰ درصد مساحت و جمعیت این کشور را دربرمی گیرد. مساحت کل این پروژه ۷۵ هزار کیلومترمربع بوده است که از این میزان، ۴۲/۲ درصد زمین های حاصلخیز، ۳۳/۳ درصد مراتع و ۲۰/۵ درصد جنگلی و بیشه زار هستند. ایده اصلی پروژه گاپ (GAP) در سال ۱۹۳۶ پیشنهاد شد. قرار بود این پروژه مساحتی در حدود کشور بلژیک را آبیاری کند و در نهایت سالانه بیش از ۵۵ هزار میلیارد کیلووات ساعت برق تولید کند.

ترکها با احداث سدهای ایلیسو و آتاتورک بر روی دجله و فرات ضررهای هنگفتی به عراقی ها وارد کرده اند که عینی ترین مصداق آن علاوه بر خشک شدن اراضی کشاورزی حاشیه دجله و فرات، افزایش ریزگردها و آسیب جدی به محیط زیست عراق و ایران است.

از تبعات رشد ریزگردها در همسایگی ایران افزایش بیماری های تنفسی بین مردم عراق و ایران است و سالانه گزارشات مختلفی از مراجعات مردم به مراکز درمانی در این کشورها دریافت می شود.

ترک ها با اقدامات خود ۳۰۰ برابر ظرفیت رودخانه های دجله و فرات سدسازی کرده اند که البته طرف عراقی نیز در این مورد بی تقصیر نیست و او نیز اقدام مشابهی انجام داده که این اقدامات ناشی از ترس دولتها در نیاز به ذخیره سازی آبهاست.

از اثرات این سدسازی ها در سوریه نیز می توان به تاثیر منفی آن بر اقتصاد بخش کشاورزی این کشور اشاره کرد. با شیوع خشکسالی زودرس در شرق سوریه مهاجرت روستائیان به شهرها و رشد فزاینده فقر، بیکاری و بزهکاری در این مناطق زمینه های شکل گیری اعتراضات اجتماعی علیه دولت سوریه قدرت گرفت به نحوی که با روشن شدن آتش اعتراضات مردمی علیه وضعیت اقتصادی نابسامان خود در سال ۲۰۱۱ جریانات تکفیری مخالف دولت وارد میدان شده و تاکنون بیش از ۴۰۰ هزار کشته و میلیون ها نفر آواره با انبوهی از خرابی ها برای ملت سوریه و زیر ساخت های این کشور در بر داشته است. به ویژه آن که در جریانات جنگ داخلی سوریه ردپای ترکیه در حمایت و انتقال تجهیزات و نفرات تکفیری به این کشور به وضوح دیده شد.

ب) پروژه داپ (آناطولی شرقی): در حوضه رودخانه ارس در خاک ترکیه ۱۴ سد یا نیروگاه برق آبی (جهت تأمین برق صنعتی، خانگی، مصارف اداری، حمل و نقل و روشنایی) وجود دارد که از این تعداد، ۵ سد و نیروگاه برق آبی و سد بزرگی با نام کاراکورت به عنوان بزرگترین و مهم ترین سد ترکیه بر روی رودخانه ارس به اجرا در آمده است. همچنین در این حوضه، سدهای نارین قلعه، صفاکو، سراپ، سنا و قارص قلعه جمعاً با ظرفیت ۲۴۴ مگاوات در سال در حال بهره برداری است؛ علاوه بر این، ۹ سد و نیروگاه برق آبی هم در دست ساخت یا برنامه ریزی هستند که با بهره برداری از آنها، مجموع ظرفیت این سدها و نیروگاه های برق آبی به ۳۸۷ مگاوات در سال خواهد رسید.

سد کاراکورت ۱۵۴ امین سد ساخته شده در کشور ترکیه و ۶۴ امین سد برق آبی این کشور است که در منطقه ساریقمیش استان قارص بر روی رود ارس احداث شده است. عملیات ساخت آن در سال ۲۰۱۴ آغاز شد. ارتفاع سد کاراکورت ۱۲۴ متر است که آب شرب، کشت و صنعت و آبیاری دشت ایغدیر و استان قارص ترکیه را تأمین خواهد کرد. نیروگاه برق آبی این سد برای تولید سالانه ۱۰۰ مگاوات انرژی برق طراحی شده است. طول بدنه این سد ۱۴۲ متر و طول تاج سد ۴۹۷ متر در نظر گرفته شده است. همچنین حجم ذخیره

آب سد کارا کورت حداقل یک میلیارد و ۶۰۰ میلیون متر مکعب خواهد بود. با احداث این سد که بدون توجه به مسائل بین‌المللی و حق‌آبه کشورهای ذی‌نفع در پایین‌دست ساخته شده حجم آب جاری رودخانه ارس را $\frac{6}{1}$ میلیارد متر مکعب کاهش می‌دهد. البته ترکیه علاوه بر سد کاراکورت، دو سد دیگر به نام‌های سویملز و توزلوجا را نیز به ترتیب در بالا دست و پایین دست سد کاراکورت بر روی بستر اصلی رودخانه ارس در دست برنامه ریزی و اجرا دارد.

رود ارس

رودخانه مرزی ارس از کوه‌های مین‌گول داغ در جنوب شهر ارض‌روم ترکیه سرچشمه گرفته سپس وارد جنوب قارص شده و به کوه‌های آراتات بزرگ رسیده و پس از عبور از این منطقه وارد جلگه ایروان در جمهوری ارمنستان می‌شود. رودخانه ارس در ادامه مسیر به رودخانه آرپاچای متصل و در نهایت در مرز مشترک ایران با جمهوری ارمنستان و آذربایجان جریان پیدا می‌کند. بیش از نیمی از طول رودخانه ارس تقریباً معادل ۱۰۸۰ کیلومتری آن تا دریای خزر در مرز سه کشور ایران، ارمنستان و آذربایجان واقع شده است.

حوضه آبریز رودخانه ارس حدود ۱۰۲۰۰۰ کیلومتر مربع مساحت دارد، از این مقدار به‌طور تقریبی ۴۰ درصد در خاک ایران، ۴۰ درصد در خاک جمهوری آذربایجان و در حدود ۲۰ درصد نیز در خاک ترکیه واقع شده است. در مجموع حدود ۵۴ درصد از آب رودخانه ارس از دو جمهوری آذربایجان و ارمنستان، ۳۴ درصد از خاک ترکیه و ۱۲ درصد باقیمانده نیز از کشورمان ایران تأمین می‌شود.

در تمامی قراردادهای گذشته که بین ایران و اتحاد جماهیر شوروی سابق در رابطه با آب رودخانه ارس بسته شده قرار بر استفاده مساوی هرکدام از دو طرف، معادل ۵۰ درصد از آب ارس بوده است؛ در حالیکه با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱ و تجزیه

آن و با حضور دو کشور مستقل ارمنستان و آذربایجان، هر دو کشور مستقل شده بر اساس عهدنامه و پروتکل‌های منعقدشده ما بین ایران و شوروی سابق از آب رودخانه ارس از طریق تأسیسات آبرسانی به اجرا درآمده در زمان شوروی سابق استفاده می‌کنند. از این رو با استفاده این دو کشور، سهم ایران از این رودخانه کمتر شده است. تاجایی که سهم آب کشور ما به یک سوم کاهش پیدا کرده و متأسفانه ارمنستان و آذربایجان از دو سوم آب رودخانه ارس استفاده می‌کنند. این مسأله باعث از بین رفتن حقوق کشور ما در همه زمینه‌ها شده است.

با آغاز آبرگیری این سد بی شک کشورهای همسایه رود ارس از تبعات آن متأثر خواهند شد. با کاهش دبی رودخانه در پایین دست سد میزان تولید برق مشترک بین ایران و جمهوری آذربایجان که به واسطه سدهای ارس و خداآفرین صورت می‌گیرد با مشکل مواجه می‌شود و اقتصاد کشاورزی کشورهای دو سوی ارس نیز آسیب می‌پذیرد.

ساخت این سد در حالی صورت گرفته است که مسئولان ترکیه هیچ توجهی به حقابه کشورهای همسایه رود ارس نکرده و تنها به دلیل قرار داشتن سرچشمه‌های این رود در داخل کشورشان خود را مجاز به هر نوع اقدامی در سرنوشت آبهای جاری می‌دانند.

تأثیر این اقدامات نسنجیده و فرصت طلبانه اکنون در شمال ارس نیز مشهود است. در تیر ماه ۱۳۹۹ ترکیه در یک اقدام عجیب میزان حجم آب رودخانه «کور» را که به سمت آذربایجان جریان پیدا می‌کرد کاهش داد و «ویسل اراوغلو» وزیر جنگلداری و امور آب ترکیه گفت که آب رود کورا برای استفاده آبیاری و تولید برق به رود «چروح» که به دریای سیاه می‌ریزد، جاری خواهد شد.

به علت دستکاری‌های ترکیه در رود کورا، جریان آب در این رود به قدری کم شده است که سال گذشته مقامات جمهوری آذربایجان هشدار دادند به علت کاهش آب رود کورا، به جای اینکه از این رود آب وارد دریای خزر بشود، به طور برعکس آب شور دریای خزر به بستر رودخانه

کورا جاری شده و خطر ایجاد شوره زارهای مصنوعی در خاک جمهوری آذربایجان را ایجاد کرده است.

برای رفع مشکل کمبود آب اهالی جمهوری آذربایجان آبرسانی به مناطق ساعاتلی، صابرآباد و ایمیشلی که توسط ایستگاه های پمپاژ آب رود ارس انجام می شود، در سال گذشته تسریع شد تا روستاها و اراضی کشاورزی پایین دست در روزهای کم آبی سیراب شوند و علت اصلی این تسریع در آبرسانی هم، افزایش حق آبه جمهوری آذربایجان از ارس بود که با همکاری و موافقت ایران انجام گرفت.

به تمام مشکلات اشاره شده فوق باید مسئله آلودگی های زیست محیطی ناشی از کارشکنی های ارمنستان را نیز اضافه کرد. این نگرانی ها از سال ۱۳۸۰ مسوولان ایرانی را به واکنش علیه اقدامات ارمنی ها در شمال ارس واداشته است.

غلظت بیش از حد فلزات سنگین آلومینیوم، مس، آهن و آرسنیک در آب و رسوبات ارس در منطقه پایین تر از نوردوز (تنها مرزی زمینی ارمنستان با ایران) ۱۰ برابر حد مجاز می باشد که تمام این موارد ناشی از فعالیت کارخانجات ارمنستان و سرازیر شدن آنها به داخل رود مرزی ارس است و در این بین باید وزارت امور خارجه ورود جدی داشته باشد که متاسفانه تاکنون اقدام جدی ای صورت نگرفته است.

نتیجه:

تنها ۲,۵ درصد آب های کره زمین قابلیت شرب دارد که از این میزان تنها ۳ درصد تجدید پذیرند. میزان آب در دسترس برای مصرف شرب انسان ها و تغییر شیوه زندگی موجب افزایش مصرف آب شده به نحوی که هم اکنون ۱۴۹ کشور جهان با کمبود آب دست به گریبانند.

روند رو به گسترش مصرف آب و رقابت بر سر منابع آب نظیر رودخانه های مشترک تاکنون موجب انعقاد ۳۰۰ قرارداد بین کشورها برای توافق بر سر آب های مشترک شده است. بنابراین آب منبع قدرت محسوب می شود چرا که امکان حیات بدون نفت وجود دارد اما بدون آب هرگز.

درحوزه منطقه ای، ترکیه مبادرت به سدسازی های منطقه ای در دجله و فرات نموده که بحران های زیست محیطی عراق و سوریه را موجب شد. طی سال های اخیر این کشور مبادرت به ساخت و آبرگیری سدهای کاراکورت، سویلمز و توزلوجا بر روی رودخانه مرزی ارس نموده است که در همین راستا تهدید امنیت غذایی، شکل گیری پدیده مهاجرت و هجوم ریزگردها از چالش های منطقه خواهد بود که چهار کشور جمهوری خودمختار نخجوان، جمهوری ارمنستان، جمهوری آذربایجان و جمهوری اسلامی ایران به ویژه استان های آذربایجان شرقی و غربی و اردبیل را متاثر خواهد کرد.

به نظر می رسد حرکت در مسیر شکل گیری راهبرد دیپلماسی آب با حضور کشورهای همسایه می تواند راهگشا باشد. موفقیت در راهبرد دیپلماسی آب، نیازمند نگاه سیستمی به منابع آب در حوضه ارس است. تعیین تکلیف و اخذ حقا به واقعی ایران معادل ۵۰ درصد پیشین در زمان شوروی سابق نه ۳۳ درصد فعلی از رودخانه ارس بر اساس معاهدات قبلی لازم و ضروری می باشد. لازم است وزارت خانه های امور خارجه و نیرو در ایران به دور از ملاحظات سیاسی از زیاده خواهی های ترکیه با اراده ای قوی جلوگیری به عمل آورند و با

طرح و پیگیری مسئله در دادگاه های بین المللی حق و حقوق کشور از رودخانه ارس را
مطالبه نمایند.

منابع فارسی:

- ۱- بررسی نظریه های حقوقی و مقررات تقسیم آب در قوانین و معاهدات بین المللی آبهای مرزی علیرضا شولی و سایر، نشریه علوم و فنون مرزی :: تابستان ۱۳۹۴ - شماره ۱۳ صفحات ۱۲۱ تا ۱۵۲
- ۲- بررسی حق آبه ایران از رودخانه مرزی ارس در شمال غرب کشور و اثرات پروژه داب ترکیه بر آن / مصاحبه با دکتر هوشنگ قمرنیا استاد تمام گروه مهندسی آب دانشگاه رازی . ۱۳۹۹، رازی پرس
- ۳- دکترین های حقوق بین الملل در خصوص بهره برداری از رودخانه های مرزی ، سارا نقشبندی و سایر ، دانشگاه شهید مفتاح همدان ، اول اسفند ۱۳۹۲، اولین همایش ملی برنامه ریزی حفاظت، حمایت از محیط زیست و توسعه پایدار
- ۴- نیا، محمد رضا، (۱۳۸۱) «جغرافیای سیاسی ایران» تهران: انتشارات سمت.
- ۵- حامد و ظاهره و زویا سماوی (۱۳۸۷) «منابع و مصارف آب دشت اردبیل» شرکت مهندسی مشاور آبان پژوه.
- ۶- پاک نژاد متکی عبدالرضا فرجی راد، (زمستان ۱۳۸۹) «هیدروپلیتیک رودخانه مرزی ارس و تاثیر آن بر امنیت استان اردبیل» فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال هفتم، شماره ۲۸.
- ۷- ۲ آذر ۱۳۹۸ ، مباحثات با آلودگی ارس ، ایرنا. کد خبر: ۸۳۵۵۹۴۰۷
- ۸- سازمان حفاظت محیط زیست ، «آلودگی ارس، چالش زیست محیطی فرامرزی»
- ۹- ۲۲ تیر ۱۳۹۹، آبهای مرزی و حسن همجواری؛ سوء استفاده ترکیه از نبود قانون، پایگاه خبری شرح آنلاین

منابع لاتین:

1. Weaponization of water in Syria and Iraq. Marcus Dubois King. Gorge Washington University The Washington quarterly October 2017
2. <https://www.trthaber.com/foto-galeri/karakurt-baraji-golunde-bosaltilan-evler-sular-altinda-kaldi/۳۵۶۱۹.html>